

Pospíšil, Ivo

Literární topologie: Německo, Slované a svět

Slavica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 1, pp. 183-188

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2024-1-11>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80792>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 23. 12. 2024

Version: 20241220

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Literární topologie: Německo, Slované a svět

Ivo Pospíšil (Brno)

František Všetická: *Německo literární. O německých spisovatelích, ale rovněž o jinonárodních, kteří byli s německou zemí spjatí*. Praha: H&H, 2023. 276 s. ISBN 978-80-7319-147-4.

Kompozitolog evropského formátu, básník, prozaik, literární vědec a topolog, autor místopisných literárních esejů, v nichž mapoval místa spojená s životem a dílem slavných i méně slavných spisovatelů, mimo jiné v Rakousku, Polsku, na Moravě, ve Slezsku, ale také v Olomouci, dochází nyní k Německu – všude František Všetická (roč. 1932, každý rok vydávající jednu i více knih) byl, všechno projel a prošel, vše dokumentoval a komentoval s obrovskou faktografickou a kontextovou znalostí.

Všetickovo pojetí literární topologie je jiné než u poetologů typu Gastona Bachelarda, Michaila Bachtina nebo Daniely Hodrové: je spíše vnějškové, spojuje spisovatele s místy jejich pobytu a nepřímo

ukazuje na propojenost s jejich tvorbou. Dává tak čtenáři více svobody, aby si toto spojení mohl sám projektovat. Připomíná mi pojetí jedné litevské rusistky a jednoho ukrajinského badatele.¹

Německo je rozhodně zemí vrcholné kultury, i když jeho dějiny jsou – stejně jako v případě některých dalších zemí – značně rozporné a dvojznačné. Německo-jazyčný prostor zabíral velkou část Evropy od Francie po severní Itálii až k Baltii, celou střední Evropu, když nepočítáme menšinové ostrovy německé populace na Balkáně a v Uherské kotlině, kde však narážel na Slované, Romány a Maďary, s nimiž v politickém, hospodářském a kulturním vlivu po staletí soupeřil a souperil. Německo se snažili dostat na

1 VIDUGIRITE, Inga: *Geografičeskoje voobraženije. Gogol'*. Vilnius: Vilnius universitas, 2015. Viz naši recenzi: *O čtenáři a Gogolově geografii*. *Novaja rusistika* 9, 2016, č. 2, s. 173–176. SOKOLJANSKIJ, Mark: *Gogol': grani tvorčestva. Stat'ji. Očerki*. Odessa: Astroprint, 2009. Viz naši recenzi: *Nápaditá knížka o Gogolovi*. *Novaja rusistika* 2, 2009, č. 1, s. 105–108.

západoevropskou kulturní a literární úroveň hlavně francouzskou, také italskou a anglickou a místy i španělskou, velcí duchové minulých dob, zejména filozofové a literáti, mimo jiné z řečiště sentimentalismu (*Empfindsamkeit*), preromantismu (hnutí *Sturm und Drang*) a básníků a univerzitních myslitelů tzv. rané německé romantiky/romantismu² i dalších etap vývoje tohoto směru, jehož vlastní bylo právě Německo,³ neboť jistě v tom své udělal Johann Wolfgang Goethe, jak o tom píše americký germanista,⁴ „výnálezem“ výchovného románu, kterým chtěl Německo definitivně dostat do světové literatury. Když si představíme obrovské rozpětí germanofonní Evropy, byť tehdy, tj. v 18. století, nesjednocené v jeden stát, vidíme, že Všetickova kniha pokrývá jeho podstatnou část a o to je to cennější. Navíc, jak v podtitulu uvádí,

pojal do svého okruhu i ty, pro které bylo Německo nebo německojazyčný kulturní prostor zemí zaslíbenou. Jak autor píše, byla kdysi v devadesátých letech minulého století radost jezdit po Německu, ale to se nyní nepříznivě změnilo různými omezeními, zejména ve městech; knihu, kterou věnuje Ireně Šenkové, doprovází velké množství autorových fotografií.

Na počátku stojí postava Čecha Aleše Andryszáka (vyslovuje se však „nepravdělně“ jako „Andryščák“), hudebníka, literáta a filozofa. Další v řadě je Bertolt Brecht, jeho Berlín s Berliner Ensemble v nynějším středu Berlína na Bertolt-Brecht-Platz; autor prochází jeho pokusy o román a vzpomínky včetně amerického exilu a působení v někdejší NDR. Pozadu nezůstává ani lužickosrbská literatura, konkrétně Beno Budar, po němž následuje Hanns Cibulka. Německo se stalo

- 2 HORYNA, Břetislav: *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha: Vyšehrad, 2005. Viz naši recenzi: *Horynovy Dějiny rané německé romantiky a jejich významy*. *Slavica Litteraria*, X 9, 2006, s. 294–296.
- 3 Viz naše studie: A. S. Puškin: *Od „kompromitace“ romantismu k „reálné poezii“ aneb Od klasicismu k realismu*. In: ŠTĚPÁN, Ludvík a kolektiv: *Cesta k realitě. (Literatura a kultura v druhé polovině 19. století)*. Brno: Středoevropské vydavatelství a nakladatelství REGIONY, 2003, s. 77–95; *František Ladislav Čelakovský a problém slovanských romantismů*. In: *Parémie národů slovanských. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané u příležitosti 150. výročí F. L. Čelakovského a vydání jeho „Mudrosloví“*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, katedra slavistiky, 2003, s. 5–14; *Problém narativní básně*. In: *Slovanský romantismus – estetično genologických kategorií*. Banská Bystrica: Katedra slovanských jazyků Filologické fakulty UMB, 2003, s. 26–36; *Romantismus slovanský, evropský a světový: šíře a hloubka*. In: *Slovanský romantismus v evropských súvislostiach*. Banská Bystrica: Katedra slovanských jazykov FiF UMB, 2006, s. 8–21; *Ruský román v silokřivkách romantismu. The Russian Novel in the Lines of Force of Romanticism*. *Stil* (Beograd) 5, 2006, s. 293–302; *Významová disperznost pojmu „romantismus“ jako klíč k jeho podstatě*. In: *Literárny romantizmus*. Eds. Miloš Zelenka – Zuzana Vargová. Nitra: Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre, Katedra areálových kultúr, 2011, s. 9–23; *The Slavonic Romanticism and Its Research: Specific Features, the Past and the Present*. In: *Nuovi quaderni del crier. Il Romanticismo oggi*. A cura di Antonella Gallo – Franco Piva – Annarosa Poli. Anno X – 2013. Edizioni Fiorini – Verona, 2013, s. 179–199.
- 4 SAMMONS, Jeffrey L.: *The Mystery of the Missing Bildungsroman, or: What Happened to Wilhelm Meister's Legacy?* *Genre* 14, 1981, č. 2, s. 229–246.

zemí, kde zemřel i světový americký protiválečný prozaik Stephen Crane (1900 v Badenweileru na Badstrasse 2, který se stal osudným i pro A. P. Čechova), autor proslulé novely *Rudý znak odvahy* (The Red Badge of Courage), ale i jiných. Jak Všetická uvádí, malý pomník ruskému klasikovi Čechovovi, který v Badenweileru – bydlel v hotelu Römerbad – zemřel roku 1904, vybudovali zde obyvatelé ze Sachalinu v upomínku na Čechovův pobyt na jejich ostrově a jeho kritický obraz v románu *Ostrov Sachalin* (1891–1893), i když je pohřben na hřbitově Novoděvičího kláštera, hned vedle hrobu N. V. Gogola (ten byl původně pohřben v únoru 1852 v Danilově klášteře v Moskvě, ale po jeho likvidaci roku 1931 byly jeho ostatky přeneseny na hřbitov Novoděvičího kláštera, kde byl zřízen žulový pomník; roku 2009 byl hrob obnoven v podobě bližší původnímu pomníku s Golgotou a křížem). Vždy jsem se divil tomu, jak vláda tehdejší Ruské sovětské federativní republiky vybudovala již tehdy vznosný a drahý pomník autorovi, který opěvoval na konci prvního dílu Mrtvých duší imperiální velikost Ruska,

na rozdíl od skromného pomníku racionálního kritika carského režimu, skeptika a melancholika A. P. Čechova.

V kapitole *Filozofující slavista* se dovídáme o Dmytrovi Čyževském (1894–1977). Měl jsem o něm také příležitost psát v souvislosti s vydáním fundamentální, rusky psané knihy Romana Mnicha (*Receptní estetika Dmytra Čyževského*, 2021), varšavského profesora, který pochází z ukrajinské Haliče a studoval teorii literatury na východní Ukrajině, jenž spolu s Oxanou Blaškovou napsal také srovnávací studii o Čyževském a Jakobsonovi.⁵

Zde si dovolím osobní exkurs. Když jsem kdysi učil na tehdejší Letní škole slovanských studií (1976) a vykonával zde současně pod vedením druhého ředitele školy (LŠSS), polonisty a bulharisty doc. Jiřího Krystýnka blahé paměti (prvním ředitelem byl prof. Josef Hrabák), funkci tajemníka, učil jsem studenty z SRN (byli to mimochodem také Chorvati, patrně z místních jugoslávských gasarbeiterů), jejichž univerzitním profesorem byl právě Dmitrij/Dmytro Čyževskij/Čyževskij, pro mě tehdy autor

- 5 MNICH, Roman: „Receptivna estetika“ Dmitrija Čiževskogo. Siedlce: Instytut kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego we współpracy z Deutsche Comenius-Gesellschaft, 2021. Viz naši recenzi: *Fundamentální práce o klíčovém literárním vědci 20. století: badatelské rozpětí Dmytra Čyževského*. *Novaja rusistika* 15, 2022, č. 1, s. 84–90. BLASHKIV, Oxana – MNICH, Roman: *Dmitrij Čiževskij versus Roman Jakobson*. Redakcja tomu: Roman Bobryk. Siedlce: Opuscula Slavica Sedlcensia, tom VI, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego, 2016. Viz naši recenzi: *Důkladná revize, srovnání a rehabilitace jako záloha pro budoucnost*. *Novaja rusistika* 10, 2017, č. 1, s. 98–103.
- 6 POSPÍŠIL, Ivo: *Neskol'ko zamečanj o koncepcii ruskoj literatury v knige Dmitrija Čiževskogo Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts (1964–1967)*. In: Dmytro Čyževskij. Osobnost a dílo. Sborník z mezinárodní konference k 25. výročí úmrtí. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovenská knihovna, 2004, s. 257–265.

německy psaných dějin ruské literatury 19. století.⁶ Za zhruba tři čtvrtě roku po této rozmluvě s jeho žáky tento všestranný vědec zemřel právě v Heidelbergu, svém posledním působišti. Mnoho let poté, na konci devadesátých let minulého století, jsem jel s prof. Reinhardem Iblerem z Magdeburgu (ve staré češtině Děvín), hlavního města Saska-Anhaltska, do Halle (Saale), dříve Halle an der Saale, za prof. Angelou Richter(ovou) na Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, kde se nacházela knihovna Dmytra Čyževského, tehdy – eufemisticky řečeno – poněkud neuspořádaná; to vše je nyní ovšem jinak, vše je s německou důkladností uspořádáno a lze v soukromé knihovně D. Č. hledat a snad i nacházet. V roce 2003 vyšla v redakci Angely Richterové kniha *Dimitrij I. Tschizewskij und seine halleche Privatbibliothek* v řadě *Slavica Varia Halensia*.⁷ Ukrajinci Čyževského objevují znovu teprve nyní, resp. před pár lety: narodil se koneckonců na území dnešní Ukrajiny, dříve sovětské, předtím v Ruské říši a působil v Kyjevě, kde se zabýval – alespoň podle publikační činnosti soudě – levicovou politickou publicistikou. Tak se spolu s další četbou pomalu sestavoval můj celistvější obraz tohoto dříve skoro zapomenutého muže (dílem i tím, že vlastně

„nikam nepatřil“, tedy k žádné skupině, metodologické nebo vlivové či obojí), filozofa a historika filozofie, literárního vědce, teologa a religionisty, lingvisty a kulturologa. Problém je již Čyževského původ: byl, jak některé prameny o tomto rodákovi z Alexandrije (ukraj. Oleksandrija) v Chersonské gubernii, kde se roku 1894 narodil (Roman Jakobson byl vlastně jeho vrstevník, ročník 1896, ale osobně se prý neměli rádi) uvádějí, byl polsko-ruského původu; jiní upozorňují na jeho ukrajinské kořeny, a hlásí se k němu kromě Rusů i Němci, kde dlouho a na různých místech působil, a Ukrajinci, na jejichž nynějším území se narodil a kde byl v Kyjevě aktivní na přelomu desátých a dvacátých let 20. století a o jejichž literatuře kompetentně psal. Svá díla vytvářel v různých jazycích (rusky, ukrajinsky, německy, polsky, anglicky, česky, slovensky). Pro Slovensko, kde krátce na Slovenské (dříve a nyní opět Komenského) univerzitě krátce působil, je důležité, že Čyževskij ve své publikaci objevil filozofa Ludovíta Štúra.⁸

V publikaci o literárním Německu nemůže chybět ani hráč rulety F. M. Dostojevskij; ve Wiesbadenu, kde v místním kasinu hrál, se nachází po něm pojmenovaná ulice, ani Theodor Fontane, autor románu *Paní Jenny Treibelová*;

7 RICHTER, Angela – AUGUSTIN, André (Hrsg.): *Dimitrij I. Tschizewskij und seine halleche Privatbibliothek: bibliographische Materialien*. Münster – Hamburg: LIT. Slavica Varia Halensia 8, 2003.

8 ČIŽEVSKIJ, Dmitrij: *Štúrova filozofia života. Kapitola z dejín slovenskej filozofie*. Spisy Slovenskej učenej spoločnosti. Bratislava: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1941; na Slovensku se objevila tehdy jediná recenze; knihu vydala společnost, která v Bratislavě na jaře 1939 nahradila Šafaříkovu učenou společnost, jež byla rozpuštěna.

Všetička se tak trochu strefuje nebo uvádí na pravou míru jeho vztah k Polákům (jeho otec začínal lékárnický byznys v Danzigu, dnešním Gdaňsku) a Čechům. Naproti lipské lékárně, kde pracoval, stojí renesanční dům, kde, jak autor uvádí, bydlel další nespokojenec – Rus Alexandr Radišev. A dále Leonhard Frank, autor *Německé novely*, který se před nacisty uchýlil do USA, odkud se po válce vrátil do Mnichova, kde je na Nordfriedhof pohřben. Tzv. Heimatroman pěstoval Ludwig Ganghofer, kterého, jak neuvěřitelně sečtělý Všetička hbitě uvádí, citoval kadet Biegler ve Švejkovi v komické scéně válečného šifrování. Symbolista a novoromantik Stefan George, autor rozporného díla *Das neue Reich* z roku 1928, bývá sblížován, ne zcela neprávem, s Otokarem Březinou, oba se narodili roku 1868; v oblasti Rýna v Bingenu žil a je také pohřben. Ve Frankfurtu nad Mohanem se narodil Johann Wolfgang Goethe, který zde prožil mladá léta a o tom také psal v pamětech *Aus meinem Leben – Dichtung und Wahrheit*.

Autorů, jejichž působiště Všetička navštívil a přiléhavě popsal, je však mnohem více. Jen namátkou: Jacob a Wilhelm Grimmovi (byli univerzitními profesory v Göttingenu/Gotinkách, sousoší mají v Hanau), Friedrich Hölderlin (1770–1843, Tübingen/Tubinky), Jean Paul, vl. jm. Johann Paul Friedrich Richter, který na konci 18. století žil ve Výmaru, Franz Kafka, jehož sté výročí úmrtí si roku 2024 připomene asi celý svět a který se léčil v Lahmannově sanatoriu ve čtvrti Bílý jelen / Weisser

Hirsch u Dráždan, následují čtenářsky i u nás kdysi úspěšný Erich Kästner (Drážďany), společenský analytik Bernhard Kellermann (1879–1951), jenský student, jak mu zde Všetička říká, český a slovenský básník Jan/Ján Kollár, což byl ovšem klíčový pobyt pro jeho filozofii i básnickou a vědeckou tvorbu, Libor Koval (1930–2003), muž složitého osudu, literární experimentátor, blízký Jiřímu Kolářovi a – dodávám – Ladislavu Novákovi. Německo bylo do značné míry osudové pro Poláka Józefa Ignacyho Kraszewského, který po neúspěšném povstání roku 1863 odešel z ruského záboru do saských Dráždan, ale ani tam mu pšenka nekvetla, byl zde odsouzen za špionáž a uvězněn v magdeburské pevnosti. Dále tu najdeme partie o Antonínu Kratochvilovi, Karlu Krylovi, Gabrielu Laubovi, Gottholdu Ephraimu Lessingovi, českém filozofovi Karlu Máchovi (Mnichov), Heinrichu a Thomasi Mannovi, jeho synovi Klausu Mannovi, autorovi slavného Mefista, dalšímu synovi Golovi, skvělém slavistovi a člověku Antonínu Měšťanovi, švábském rodáku Eduardu Mörikem, samozřejmě chybět nesmí ani jednu dobu Berlíňan, Francouz, Angličan, Američan, nakonec Švýcar Vladimír Nabokov; myslíme tím samozřejmě to, že tento Rus, který se dostal do exilu se svým otcem, politikem, spjatým s Prozatímní vládou a regionální vládou na Krymu, kam se rodina uchýlila po bolševické Říjnové revoluci, se z Ruska dostal ve věku dvaceti let a v těchto zemích krátce či déle pobýval, žil v Berlíně, studoval v cambridgeské

Trinity College, prchl s židovskou ženou do Francie a potom do USA, odkud se vrací do Evropy; Německo bylo pro jeho formování spisovatele důležité. A vedle několikrát na Nobelovu cenu navrhovaného autora Lolity stojí surrealista a experimentátor Milan Nápravník (zemřel v Kolíně nad Rýnem 2017). Následují Dán Martin Andersen Nexö, zakladatel skutečného německého romantismu (die deutsche Romantik) Novalis (Friedrich von Hardenberg), ale také pro Čechy důležitý Anastáz Opasek, muž těžkého osudu, z německé strany zase realista a autor *Kroniky Vrabčí uličky* Wilhelm Raabe, která mě zaujala, když jsem o tomto žánru kdysi psal,⁹ již zmíněný student práv Alexandr Radišev, autor kdysi bestselleru *Válka* (Krieg) Ludwig Renn, vl. jm. Arnold Friedrich Vieth von Golssenau, a jeden z „osamělých běžců“ Peter Repka (roč. 1944), kterého Všetička navštívil v Offenbachu nad Mohanem, kde žije, jak známo, s manželkou Angelou, mimo jiné odborníci na českou a slovenskou literaturu. Další jména jen zmiňuji: Anna Seghersová, Friedrich Schiller, Leo Slezak, Ludwig

Thoma, Harry Thürk. Lev Tolstoj (cesta v letech 1860–1861, Bad Soden), Karel Trinkewitz, romantik Ludwig Uhland a – last but not least – Arnold Zweig.

Z rozsáhlého výčtu, který by mohl být také průvodcem podstatnou částí světové literatury a kultury, vyplývá, že jde o směs jdoucí napříč staletími a také různými druhy umění, kde literatura být musí, ale je někdy doprovázena výtvarným uměním, hudbou apod. Jsou tu skuteční světoví velikáni, ale také lidé významní spíše jen pro českého čtenáře, sporadicky pro slovenské prostředí, exulanti, kteří se z Německa vrátili domů nebo naopak v Německu zůstali a zde také zemřeli a jsou i pohřbeni. Je to spravedlivě sestaveno, s Všetičkovými trefnými komentáři, někdy sice spornými nebo příliš přímočarými, z nichž lze lehce vyčíst i Všetičkův morální a politický názor. A hlavně je to všetičkovsky stručné, zhuštěné, komprimované: mladistvé formalistické školení se nezapře. Studie představuje významný faktury nabitý topologický příspěvek ke komparatistice slovansko-německé a ve svých přesazích světové.

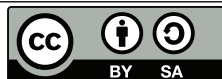
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Masarykova univerzita

Ústav slavistiky, Filozofická fakulta

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisil@phil.muni.cz

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

9 POSPÍŠIL, Ivo: *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*. Brno: Blok, s. 46–50.